

دانشگاه الزهرا (س)
دانشکده ادبیات ، تاریخ و زبانها

پایان نامه
جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد
رشته زبان و ادبیات فارسی

عنوان
بررسی ساختاری دیوان حزین لاهیجی

استاد راهنما
دکتر حسین فقیهی

دانشجو
فاطمه اکبری راد

شهریور ۹۱

« قدردانی »

اکنون که پس از سالها تلاش در دانش اندوختی به گام نهادن به پله ای دیگر از زندگی توفیق یافته ام ، فرصت را مختنم می شمارم و صمیمانه ترین درودها را تقدیم اساتیدی می کنم که در این دوران همراه بوده اند و راهنمایی ها و اندرزهایشان چراغ راهم بوده است . نخست از استاد فرهیخته و ارزشمندم جناب آقای دکتر حسین فقیهی کمال تشکر را دارم که با راهنمایی های ارزنده و صبر و حوصله شان در انجام این پایان نامه مرا همراهی کردند و همچنین استاد فرزانه سرکار خانم دکتر صلاحی مقدم که به عنوان یک مشاور واقعی با مهربانها و پیشنهادات ارزنده شان نه فقط در انجام پایان نامه که از نظر روحی و روانی تسلی و آرامش خاطر مرا فراهم نمودند . از اساتید گرانقدر ، جناب آقای دکتر نیک منش و جناب آقای دکتر بیگدلی که وقت ارزشمند خود را به مطالعه این پایان نامه صرف کرده اند کمال تشکر را دارم .

برخود لازم می دانم از حمایت ها و زحمات بی دریغ همسرم در دوران انجام این پایان نامه و تلاش ایشان در تنظیم آن کمال تشکر را داشته باشم .

چکیده

بررسی ساختاری به بررسی قالب بیرونی و درونی اثر ادبی می پردازد، در بررسی قالب بیرونی متن متغیرهایی مانند قالب های ادبی، ساختار آوایی، شگردهای بلاغی متن شامل معانی و بیان، آرایش های لفظی و معنوی، ساختارهای تقلیدی و ابتکاری، ساختار نحوی، موسیقی شعر، ویژگی های سبکی و سایر اجزای کوچکتر متن مورد توجه قرار می گیرد و در بررسی قالب درونی به محتوا و مضامین شعری توجه می شود.

محمدعلی بن ابی طالب (۱۱۸۱-۱۱۰۳) متخلص به حزین و معروف به شیخ علی حزین، از آخرین شاعران موفق سبک هندی است، در اصفهان متولد شد و دست روزگار او را به هند کشاند و در همانجا در گذشت و به خاک سپرده شد.

دیوان اشعار حزین شامل: قصاید، قطعات، غزلیات، غزل های ناتمام، رباعیات و مثنوی ها است؛ حزین شاعری غزلسراست و بیشتر اشعارش را در این قالب سدوده است، به همین دلیل در این پژوهش بیشتر به غزلیات او پرداخته شده است، به دلیل حجم بالای غزلیات و گستردگی کار، ۳۰۰ غزل او به همراه ۱۵ قصیده و ۳ مثنوی از مجموع اشعار او انتخاب شده است؛ صنایع بدیعی، صور خیال، ساختار معنایی، ویژگی های زبانی، ساختار تقلیدی، موسیقی شعر و نقش این عناصر در انتقال مفاهیم مورد نظر شاعر در قسمتهای برگزیده دیوان بررسی شده است، همچنین به محتوا و مضامین شعری حزین نیز پرداخته شده است، تا دیدی کلی از ساختار اشعار حزین به خصوص غزلیات او آرایه دهد. حزین به مراتب از شگردهای گوناگون بلاغی و زیبایی آفرین برای انتقال مفاهیم مورد نظر خود سودجسته است، البته میزان به کارگیری این صنایع به یک میزان نیست.

واژگان کلیدی: حزین لاهیجی، دیوان اشعار، بررسی ساختاری، محتوا، سبک هندی

فهرست مطالب

۶.....	فصل اول : کلیات پژوهش .....
۱۲.....	فصل دوم : سبک هندی و حزین لاهیجی .....
۱۳.....	۱-۲ سبک هندی.....
۱۳.....	۱-۱-۲ آغاز و سیر تکامل.....
۱۵.....	۱-۲-۱ ویژگی های عمده سبک هندی.....
۱۵.....	۱-۲-۱-۲ از نظر قالب و پیکره.....
۱۶.....	۱-۲-۱-۲ از نظر محتوا.....
۱۷.....	۱-۲-۱-۲ از نظر زبانی.....
۱۷.....	۱-۲-۱-۲ از نظر صور خیال.....
۱۹.....	۱-۲-۱-۲ از نظر موسیقی شعر.....
۱۹.....	۲-۲ حزین لاهیجی .....
۱۹.....	۱-۲-۲ تولد، نسب، زادگاه و مرگ.....
۲۱.....	۲-۲-۲ تحصیلات.....
۲۳.....	۲-۲-۲ سفرها و حوادث تاریخی زمان شاعر.....
۲۳.....	۲-۲-۲ حزین و سرزمین هند.....
۲۵.....	۲-۲-۲ موافقان و مخالفان حزین.....
۲۵.....	۲-۲-۲ آثار حزین.....
۲۶.....	۲-۲-۲ جایگاه حزین در سبک هندی.....
۲۸.....	۳-۲ بررسی ساختاری .....

- فصل سوم: آرایش های کلامی (صنایع بدیعی) ۳۱
- ۱-۳ بدیع لفظی ۳۲
- ۱-۱-۳ روش تجنیس ۳۳
- ۲-۱-۳ ترصیح ۴۰
- ۳-۱-۳ موازنه ۴۰
- ۴-۱-۳ ازدواج، تضمین المزدوج = اعنات القرینه ۴۱
- ۵-۲-۳ تصدیر (رد العجز علی الصدر) ۴۲
- ۶-۱-۳ روش تکرار ۴۳
- ۷-۱-۳ رد القافیه ۴۷
- ۲-۳ بدیع معنوی ۴۹
- ۱-۲-۳ روش تناسب ۴۹
- ۱-۱-۲-۳ مراعات نظیر ۵۰
- ۲-۱-۳-۳ مطابقه ۵۲
- ۳-۱-۲-۳ مقابله ۵۴
- ۴-۱-۲-۳ تلمیح ۵۴
- ۵-۱-۲-۳ جمع ۵۸
- ۶-۱-۲-۳ تفریق ۵۹
- ۷-۱-۲-۳ لف و نشر ۶۰
- ۸-۱-۲-۳ تقسیم ۶۱
- ۲-۲-۳ غیر منتظره بودن و غافلگیری ۶۲
- ۱-۲-۲-۳ امتناقض نمایی (پارادوکس) ۶۲
- ۲-۲-۲-۳ التفات ۶۵

- ۶۶..... ۳-۲-۲-۳ تجرید
- ۶۷..... ۴-۲-۲-۳ حس آمیزی
- ۶۸..... ۳-۲-۳ بزرگ نمایی
- ۶۸..... ۱-۳-۲-۳ مبالغه، اغراق، غلو
- ۷۰..... ۲-۳-۲-۳ تنسیق الصفات
- ۷۱..... ۴-۲-۲ روش ایهام
- ۷۱..... ۱-۴-۲-۳ ایهام
- ۷۴..... ۲-۴-۲-۳ ایهام تناسب
- ۷۵..... ۳-۴-۲-۳ استخدام
- ۷۷..... ۵-۲-۳ روش استدلال
- ۷۷..... ۱-۵-۲-۳ حسن تعلیل
- ۷۸..... ۲-۵-۲-۳ مذهب کلامی
- ۷۹..... ۳-۵-۲-۳ ارسال المثل
- ۸۳..... فصل چهارم: صور خیال
- ۸۴..... ۱-۴ تشبیه
- ۸۵..... ۱-۱-۴ تقسیم بندی تشبیه از نظر حسی و عقلی بودن
- ۹۱..... ۲-۱-۴ اقسام تشبیه به اعتبار مفرد و مقید و مرکب بودن
- ۹۴..... ۳-۱-۴ اقسام تشبیه به اعتبار ذکر و عدم ذکر ادات و وجه شبه
- ۱۰۰..... ۴-۱-۴ اقسام تشبیه به لحاظ شکل
- ۱۰۷..... ۵-۱-۴ وجه شبه
- ۱۱۰..... ۲-۴ مجاز

- ۱۱۰ ..... ۱-۲-۴ علاقه کلیت و جزئیت
- ۱۱۱ ..... ۲-۲-۴ علاقه حال و محل یا ظرف و مظهر
- ۱۱۲ ..... ۳-۲-۴ علاقه ملازمت (لازمیت و ملزومیت)
- ۱۱۳ ..... ۴-۲-۴ علاقه سببیت (علت و معلول)
- ۱۱۴ ..... ۵-۲-۴ علاقه آلیه
- ۱۱۴ ..... ۶-۲-۴ علاقه عموم و خصوص
- ۱۱۵ ..... ۷-۲-۴ علاقه ماکان و مایکون
- ۱۱۶ ..... ۸-۲-۴ علاقه جنس
- ۱۱۶ ..... ۹-۲-۴ علاقه قوم و خویشی
- ۱۱۶ ..... ۱۰-۲-۴ علاقه صفت و موصوف یا مضاف و مضاف الیه
- ۱۱۸ ..... ۳-۴ استعاره
- ۱۱۸ ..... ۱-۳-۴ استعاره مصرحه مجرده
- ۱۱۹ ..... ۲-۳-۴ استعاره مصرحه مطلقه
- ۱۲۰ ..... ۳-۳-۴ استعاره مصرحه مرشحه
- ۱۲۱ ..... ۴-۳-۴ استعاره تبعیه
- ۱۲۲ ..... ۵-۳-۴ استعاره مرکب
- ۱۲۳ ..... ۶-۳-۴ استعاره بالکنایه
- ۱۲۴ ..... ۱-۶-۳-۴ استعاره مکنیه غیر جاندار
- ۱۲۶ ..... ۲-۶-۳-۴ تشخیص
- ۱۲۹ ..... ۴-۴ کنایه
- ۱۳۱ ..... ۱-۴-۴ کنایه از موصوف (اسم)
- ۱۳۲ ..... ۲-۴-۴ کنایه از صفت

- ۱۳۳ ..... ۳-۴-۴ کنایه از مصدر
- ۱۳۴ ..... ۴-۴-۴ کنایه از نظر وضوح و خفا
- ۱۳۵ ..... فصل پنجم: ساختار معنایی (علم معانی)
- ۱۳۷ ..... ۱-۵ جملات خبری
- ۱۳۷ ..... ۱-۱-۵ حصر و قصر
- ۱۳۹ ..... ۲-۱-۵ معانی ثانوی جملات خبری
- ۱۴۲ ..... ۳-۱-۵ احوال مسندالیه
- ۱۴۲ ..... ۱-۳-۱-۵ حذف مسندالیه
- ۱۴۳ ..... ۲-۳-۱-۵ نکره آمدن مسندالیه
- ۱۴۴ ..... ۳-۳-۱-۵ مسندالیه با صفت اشاره
- ۱۴۴ ..... ۴-۳-۱-۵ اسم عام
- ۱۴۵ ..... ۵-۳-۱-۵ مسندالیه با صفت مبهم
- ۱۴۵ ..... ۶-۳-۱-۵ مسندالیه با موصول که
- ۱۴۶ ..... ۷-۳-۱-۵ مسندالیه مطلق و مقید
- ۱۴۷ ..... ۸-۳-۱-۵ مسندالیه به صورت جمع
- ۱۴۸ ..... ۹-۳-۱-۵ تقدیم و تأخیر مسندالیه
- ۱۴۹ ..... ۴-۱-۵ احوال مسند
- ۱۵۰ ..... ۱-۴-۱-۵ تقدیم و تأخیر مسند
- ۱۵۰ ..... ۲-۴-۱-۵ ذکر و حذف مسند
- ۱۵۲ ..... ۳-۱-۱-۵ نکره آمدن مسند
- ۱۵۳ ..... ۴-۴-۱-۵ جمع آمدن مسند

۱۵۳	.....	۲-۵ اغراض ثانوی جملات پرسشی
۱۶۰	.....	۳-۵ اغراض ثانوی جملات امری
۱۶۵	.....	۴-۵ ایجاز و اطناب
۱۶۵	.....	۱-۴-۵ ایجاز
۱۶۷	.....	۲-۴-۵ اطناب
۱۷۳	.....	فصل ششم: زبان شعری حزین
۱۷۴	.....	۱-۶ مفردات
۱۷۴	.....	۱-۱-۶ فعل
۱۸۱	.....	۲-۱-۶ اسم
۱۸۶	.....	۲-۶ ترکیبات
۱۸۶	.....	۱-۲-۶ ترکیب سازی
۱۸۸	.....	۲-۲-۶ ترکیبات طولانی (وصفی و اضافی)
۱۸۹	.....	۳-۲-۶ ترکیبات وصفی مقلوب
۱۸۹	.....	۴-۲-۶ اقسام اضافه در دیوان حزین
۱۹۰	.....	۵-۲-۶ ورود ترکیبات و تصاویر جدید به شعر
۱۹۱	.....	۶-۲-۶ وابسته های عددی
۱۹۲	.....	۳-۶ پیوند واژگان (نحو)
۱۹۲	.....	۱-۳-۶ درهم ریختگی اجزای کلام
۱۹۳	.....	۲-۳-۶ کاربرد حروف
۱۹۶	.....	۴-۶ حزین و زبان عربی
۱۹۶	.....	۱-۴-۶ به کارگیری واژگان عربی

۱۹۷.....	۲-۴-۶ حزین و شاعران و سخنوران عرب.....
۱۹۸.....	۳-۴-۶ عبارات عربی، ملمعات و تک بیت های عربی.....
۱۹۹.....	۴-۴-۶ اشعار عربی.....
۲۰۰.....	فصل هفتم: ساختار محتوایی.....
۲۰۲.....	۱-۱-۷ محتوای قصاید.....
۲۰۲.....	۱-۱-۷ مدح.....
۲۰۳.....	۲-۱-۷ مفاخره.....
۲۰۷.....	۳-۱-۷ پند و اندرز.....
۲۰۹.....	۴-۱-۷ بث الشکوی.....
۲۱۱.....	۵-۱-۷ عرفان.....
۲۱۲.....	۲-۷ محتوای غزلیات.....
۲۱۲.....	۱-۲-۷ عرفان.....
۲۲۰.....	۲-۲-۷ تزویر ستیزی.....
۲۲۱.....	۳-۲-۷ عشق.....
۲۲۳.....	۱-۳-۲-۷ تقابل عقل و عشق.....
۲۲۵.....	۴-۲-۷ مفاخره.....
۲۲۶.....	۵-۲-۷ بث الشکوی.....
۲۳۳.....	۶-۲-۷ اصلاحات اجتماعی و ظلم ستیزی.....
۲۳۵.....	۷-۲-۷ پند و اندرز.....
۲۳۷.....	۳-۷ - محتویات مثنوی ها.....

۲۴۲	فصل هشتم : ساختار تقلیدی و موسیقی شعر
۲۴۳	۸-۱ تأثیرپذیری حزین از متقدمین
۲۴۴	۸-۱-۱ ذکر نام شاعران در شعر
۲۴۵	۸-۱-۲ تضمین و استقبال در غزل
۲۵۲	۸-۱-۳ استقبال در قصاید
۲۵۴	۸-۱-۴ استقبال در مثنوی ها
۲۵۷	۸-۲ موسیقی شعر
۲۵۷	۸-۲-۱ موسیقی بیرونی
۲۵۹	۸-۲-۲ موسیقی کناری
۲۶۳	۸-۲-۳ موسیقی درونی
۲۶۴	۸-۲-۴ موسیقی معنوی
۲۶۷	نتیجه گیری
۲۶۷	فهرست منابع

فهرست جداول

- جدول شماره ۱ - انواع جناس در دیوان حزین لاهیجی ۳۹
- جدول شماره ۲ - صنایع بدیع لفظی در دیوان حزین لاهیجی ۴۸
- جدول شماره ۳ - صنایع معنوی بدیع در دیوان حزین لاهیجی ۸۲
- جدول شماره ۴ - انواع تشبیه در دیوان حزین ۱۰۹
- جدول شماره ۵ - علایق مجاز در دیوان حزین لاهیجی ۱۱۷
- جدول شماره ۶ - انواع استعاره در دیوان حزین لاهیجی ۱۲۳
- جدول شماره ۷ - انواع کنایات در دیوان حزین لاهیجی ۱۳۴
- جدول شماره ۸ - انواع فعل در غزلیات حزین (۵۰ غزل) ۱۷۴
- جدول شماره ۹ - اوزان عروضی در غزلیات حزین لاهیجی (۳۰۰ غزل) ۲۵۸
- جدول شماره ۱۰ - انواع ردیف در غزلیات حزین لاهیجی ۲۶۱

فهرست نمودار

- نمودار شماره ۱ - بسامد انواع جناس در دیوان حزین لاهیجی ۲۶۷
- نمودار شماره ۲ - انواع تشبیه در دیوان حزین لاهیجی ۲۶۹
- نمودار شماره ۳ - علایق مجاز در دیوان حزین لاهیجی ۲۷۰
- نمودار شماره ۴ - انواع استعاره در دیوان حزین لاهیجی ۲۷۱
- نمودار شماره ۵ - انواع فعل در غزلیات حزین لاهیجی (۵۰ غزل) ۲۷۳
- نمودار شماره ۶ - اوزان عروضی در غزلیات حزین لاهیجی (۳۰۰ غزل) ۲۷۵
- نمودار شماره ۷- انواع ردیف در غزلیات حزین لاهیجی ۲۷۶

مقدمه

هر متن به طور کلی شاکله ای دارد که اساس نوشتن آن قرار گرفته ست . ساختار متن ، خود متشکل از عناصری همچون بلاغت ، موسیقی ، ویژگی های سبکی ، ویژگی های زبانی و دستوری و نوع واژه گزینی شاعر یا نویسنده است ، به اقتضای متن هر یک از این عناصر ممکن است پر رنگ تر و یا کم رنگ تر به نظر بیایند و یا اینکه در برخی متون موجود نباشند . بررسی هر یک از این اجزا و تعیین ارتباط آنها با هم هدف این نوع بررسی است ، هر قدر این ارتباط بیشتر و منسجم تر باشد ، ساختار متن از انسجام بیشتری برخوردار است و بر عکس ، در صورتی که هر یک از اجزا به صورتی نامناسب به کار رفته باشند ، ناهماهنگی در متن به وجود می آید و ساختار کلی آن ها را تحت تأثیر قرار می دهد .

هدف بررسی ساختاری این است که ویژگی اجزای کوچکتر متن ، تعامل این اجزا با یکدیگر و در نهایت با کل ساختار متن را نشان دهد . این نوع نقد و بررسی معمولاً در یک اثر واحد بهتر قابل اعمال است و نمی توان ساختار یک شعر را مانند یک مجموعه واحد بررسی کرد، به خصوص در سبک هندی که غزل کلیت مشخصی ندارد، به همین دلیل در شعر بیشتر به بررسی عناصر تشکیل دهنده شعر پرداخته می شود و فقط می تواند دیدی کلی از ساختار شعر ارائه می دهد .

خصوصیات زبانی متن یکی از مهمترین جنبه های بررسی ساختاری است از آواها گرفته تا جمله و بند و پاراگراف و فصل ، نوع آواها و واژه ها و گروه های انتخاب شده در انتقال مفاهیم و ایجاد انسجام اثر بسیار مؤثرند . مسایل بلاغی نیز در بررسی ساختاری متن مهم است ، مجاز ، انواع تشبیه ، استعاره ، تمثیل ، کنایات و تمامی نکات بلاغی در متن باید مورد تحلیل قرار گیرد ، چراکه به کار گیری این عناصر یک اثر معمولی را به اثری هنری تبدیل می کند ، پس کیفیت به کارگیری آن بسیار مهم است . رابطه معنایی و محتوایی جملات نیز در علم

معانی بررسی می شود . موسیقی شعر که از عناصر مهم کلیت یک اثر ادبی ست نیز مورد تحلیل قرار می گیرد ، همچنین ساختار تقلیدی و ابتکاری در متن بسیار اهمیت دارد و باید مورد توجه قرار گیرد ، در کنار همه این عناصر ، توجه به مضامین و محتوای اثر بسیار مهم است چرا که از طریق بررسی مضامین یک اثر مشخص می شود که این عناصر به چه منظور به کار گرفته شده اند و آیا در انتقال مفاهیم موفق بوده اند یاخیر .

محمد علی بن ابی طالب متخلص به حزین در سال ۱۱۰۳ در اصفهان متولد شد.حزین در طول زندگیش شاهد و ناظر هرج و مرجها و نا امنی های وطن خویش و محاصره و قحطی و سقوط حکومت صفوی و از دست دادن اهل و عزیزان خود در شهر اصفهان و پس از آن روی کار آمدن نادر شاه افشار بوده است . این اتفاقات به همراه بیماری هائی که هیچوقت او را راحت نگذاشت از او شاعری حساس و زود رنج ساخت که بالاخره نتوانست بی عدالتی های حاکمان را تاب بیاورد و در سال ۱۱۴۶ و در ۴۳ سالگی مجبور به مهاجرت به هند شد . اما هیچ وقت نتوانست عشق به وطن را فراموش کند و با سرزمین هند و مردمانش خو بگیرد،او همیشه در اشعارش آنها را هجو کرده و از این سرزمین و مردمانش با توصیفات زشت و زننده یاد کرده است . حزین علیرغم آرزویش به بازگشت به وطن هیچ وقت نتوانست به ایران باز گردد و در سال ۱۱۸۱ در هفتاد و هشت سالگی در همان جا در گذشت و به خاک سپرده شد .

این شاعر بزرگ از نظر تحصیلات ادبی و علمی یگانه روزگار خویش بوده ، او از هیچ فرصتی برای بهره گیری دانش فروگذار نکرده است ، تردیدی نیست که او بزرگترین سخنور روزگار خویش در اواخر دوره هندی بوده است ، حزین غزلسرا است و بسیاری از غزلیاتش در کمال فصاحت و بلاغت و از نظر شور و حال و دقت مضمون و رقت لفظ در شمار بزرگترین شاعران نامی این سبک محسوب می شود .

شعر او ترکیبی از شعر دوره عراقی و هندی است. هم ظرافتها و خیال پردازیهایی غزلیات سبک هندی و هم فخامت و سوز و گدازهای عاشقانه غزلیات سبک عراقی را دارد. دیوان حزین که به دست ما رسیده، شامل قصاید، غزلیات، قطعات، ترجیح بند، مثنوی و غزلهای ناتمام است.

غزلیات او بیش از ۵۰٪ دیوان (۹۲۰ غزل) او را تشکیل می دهد و مهمترین قالب شعری اوست. به دلیل حجم بالای دیوان و گستردگی موضوع پژوهش، سیصد غزل او برای بررسی انتخاب شد و به نظر نگارنده، آنچه می شد از شعر حزین دریافت در این ۳۰۰ غزل موجود است و بررسی باقی غزلها فقط در آمار و بسامد تأثیر گذار بود، همچنین از بین بقیه ی قالب های دیوان، ۱۵ قصیده و ۳ مثنوی انتخاب شد و باقی قالب اهمیت چندانی ندارند.

برای انجام این پژوهش در حدود شش هزار فیش تهیه شد و سپس فیش ها تحلیل و دسته بندی شدند، گستردگی موضوع دسته بندی فیش ها را کمی مشکل کرده بود، در هر قسمتی که نیاز به ذکر بسامد بود، بسامد ذکر شده، گاهی گرفتن بسامد از طریق نرم افزار درج انجام شده است، با توجه به شیوه ی تحلیلی که همیشه مد نظر نگارنده است، سعی شده از ذکر آمار و نمونه ی صرف اجتناب شود و تا حد امکان ذکر آمار با تحلیل توأم شود.

این بررسی نشان می دهد که از بین صنایع بدیعی بیشتر صنایع معنوی مورد توجه شاعر بوده است، به خصوص ایهام تناسب، تلمیح و پارادوکس و از بین صور خیال، تشخیص، تشبیه و کنایه مهم ترین عناصر به کار رفته در دیوانند و می توان گفت شاکله اصلی شعر حزین راتشکیل می دهند. زبان شعر حزین ترکیبی از زبان سبک عراقی و هندی است، شعر حزین از نظر علم معانی نیز نکات قابل تأملی دارد و پربار است، به دلیل مطالعات و تتبعات فراوان حزین در آثار گذشتگان از تأثیرپذیری آنها ناگزیر بوده است و بسیاری از اشعار آنان را جواب گفته است، شعر

حزین از نظر موسیقی نیز بسیار پر بار است، از همه اوزان استفاده کرده و بیشتر غزل هایش مردف است، عشق و عرفان مهم ترین موضوعات شعری او را تشکیل می دهند.

این پژوهش متشکل از هشت فصل است .

در فصل اول کلیات پژوهش ذکر می شود، در این فصل مسأله پژوهش، پیشینه پژوهش، سؤالات و فرضیات پژوهش و شیوه کار بررسی شده است.

در فصل دوم مختصری از آغاز و سیر تکامل سبک هندی و ویژگی های این سبک و زندگی حزین ذکر شده است .

فصل سوم به بررسی صنایع بدیع یا آرایش های کلامی اختصاص دارد که در دو بخش لفظی و معنوی تنظیم شده است و در هر فصل مهمترین صنایع به کار رفته در شعر حزین به همراه تأثیر و کیفیت به کارگیری این عناصر بررسی شده است .

در فصل چهارم درباره صور خیال به کار رفته در شعر حزین یعنی تشبیه ، مجاز ، استعاره و کنایه بحث می شود و برجستگی ها و ویژگی های خاص آن ها ذکر می شود .

در فصل پنجم ، ساختار معنایی دیوان حزین مورد توجه و بررسی قرار می گیرد ، اغراض ثانوی جملات خبری و انشایی ذکر می شود و مطالبی پیرامون حصر و قصر و ایجاز و اطناب در دیوان حزین نیز آورده می شود .

فصل ششم به بررسی زبان شعری حزین اختصاص دارد، این فصل در سه بخش مفردات ، ترکیبات و ساختار نحوی ، مهم ترین مشخصه های شعر حزین را بر می شمارد .

در فصل هفتم به محتوا و مضامین شعری حزین در قالب های غزل ، مثنوی و قصیده پرداخته شده است . مضامین این بخش ها به تفکیک ذکر شده تا گوشه ای از اندیشه های والای این شاعر توانمند آشکار شود .

در فصل هشتم به تتبعات و ساختار تقلیدی شعر حزین پرداخته می شود و میزان بهره گیری شاعر از شعر قدما و استقبال و جواب گویی از شعر آنان بررسی می شود ، هم چنین مختصری درباره موسیقی شعر حزین ذکر شده است ، چون حجم این مباحث کم بود، آنها در ذیل یک فصل آورده شده اند .

در انتها نیز نتایج به دست آمده در این فصول به صورت مختصر به همراه نمودار ذکر شده است.

فصل اول

کلیات پژوهش

۱-۱-مسأله پژوهش:

بررسی ساختاری شامل بررسی قالب بیرونی و درونی اثر است؛ در بررسی قالب بیرونی متن، متغیرهایی مانند قالب های ادبی، ساختار آوایی، صورخیال و شگردهای بلاغی متن شامل معانی، بیان بدیع، آشنایی زدایی های ادبی، ساختارهای تقلیدی و ابتکاری، ساختار نحوی، مباحث عروض، قافیه وردیف، ویژگیهای سبکی، شگردهای خاص شاعر برای انتقال مفهوم مورد نظر خود و مواردی از این قبیل بررسی می شود؛ در بررسی قالب درونی به محتوا و موضوعات اثر پرداخته می شود.

هر متن به طور کلی شاکله ای دارد که اساس نوشتن آن قرار گرفته است و این شاکله کلی ساختار متن را تشکیل می دهد، ساختار، حاصل کلیه روابط عناصر تشکیل دهنده اثر با یکدیگر است، ساختار متن خود متشکل از عناصری همچون بلاغت (معانی، بیان و بدیع)، موسیقی، ویژگی های سبکی، ویژگی های زبانی و دستوری و نوع واژه گزینی شاعر یا نویسنده اثر است، به اقتضای متن هر یک از این عناصر ممکن است بیشتر یا کم تر مورد استفاده قرار بگیرد، در بررسی ساختاری، هر یک از عناصر متن و ارتباط آن ها با هم بررسی می شود، هر چه این ارتباط بیشتر و منسجم تر باشد ساختار متن از انسجام بیشتری برخوردار است و برعکس، در صورتی که هر یک از این اجزا به صورتی نامناسب به کار رفته باشند ناهماهنگی در متن به وجود می آید و ساختار کلی آن ها را تحت تأثیر قرار می دهد. در کنار این عناصر، توجه به مضامین و محتوای اثر بسیار مهم است، چرا که بررسی مضامین یک اثر ادبی مشخص می کند که این عناصر در خدمت انتقال چه مفاهیم و مضامینی قرار گرفته اند و آیا در انتقال هر چه بهتر این مضامین تأثیرگذار بوده اند یا خیر. بررسی ساختاری در یک اثر ادبی با موضوع واحد با کیفیت بهتری نسبت به مجموعه اشعار قابل بررسی است، چون ارتباط عناصر شعر با کلیت آن چندان امکان